

Κόρος, ὕβρις, ἄτη

ὑπὸ
Χρυσ. Κ. Καραγκούνη

Ἡ Ἀθήνα τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς πολλές φορές ἔχει διατελέσει εἴτε ὡς πρότυπον γιὰ τοὺς μετέπειτα αἰῶνες ἐξ αἰτίας τῶν διαφόρων πτυχῶν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς εἴτε ὡς ἀρχέτυπον γιὰ καταστάσεις ποὺ ἐπαναλαμβάνονται στὴν ἱστορίαν. Τὸ παρὸν ἄρθρον πραγματεύεται τρεῖς σπουδαῖες λέξεις - *κόρος-ὕβρις-ἄτη* - ποὺ περιγράφουν τὴν ἄνοδον καὶ πτώσιν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ οἱ ὁποῖες φαίνεται νὰ ἔχουν ἐπανακτήσῃ τὴν ἐπικαιρότητα τῶν στὴν σημερινὴν κοινωνίαν.

Αἱ ἀνωτέρω τρεῖς λέξεις περιγράφουν, κατὰ τὸν Νεοζηλανδὸν καθηγητὴν τῶν κλασικῶν, E. M. Blaiklock, τὴν θλιβερὰν κατάστασιν τῶν Ἀθηνῶν τῆς μετακλασσικῆς ἐποχῆς.¹ Ἐκφράζουν τὸ ἡλιοβασίλευμα ἐνὸς χρυσοῦ αἰῶνος ἀλλὰ καὶ τὰ αἴτια τῆς παρακμῆς καὶ τῆς καταρεύσεως μιᾶς κοινωνίας, εἰς τὴν ὁποίαν, ἴσως θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ εἰπῇ, τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ δόξα τῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα ἔφθασαν εἰς τὸ ἀποκορύφωμά των.

Ἡ λέξις *κόρος* παράγεται ἀπὸ τὴν ρίζαν *κορ-*, ἐξ ἧς τὸ ρῆμα *κορέννυμι* (-μαι) ὅπερ σημαίνει 'χορταίνω', 'χορτάζω', 'εἶμαι πλήρης', 'εἶμαι χορτασμένος', 'δὲν ἔχω χρεῖαν οὐδενός', κτλ. Ἡ μεταφορικὴ ἔννοια τοῦ ρήματος *κορέννυμι* γίνεται φανερά ἀπὸ τὸ χωρίον τῆς Α' Κορ δ' 8, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Ἀπ. Παῦλος, ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἀλαζονικὴν στάσιν τῶν πιστῶν τῆς Κορίνθου ἕνεκα τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων ποὺ ἀπελάμβανον, τοὺς ἐπιπλήττει μὲ κάπως εἰρωνικὸν τρόπον λέγοντας: "ἤδη κεκορεσμένοι ἐστέ, ἤδη ἐπλουτήσατε, χωρὶς ἡμῶν ἐβασιλεύσατε". Ἡ μετάφρασις τοῦ ἀειμνήστου Νεοφύτου Βάμβα, ἀποδίδει τὸ *κεκορεσμένοι* διὰ τοῦ πλέον εὐχρήστου *κεχορτασμένοι*.²

Τὸ οὐσιαστικὸν *κόρος* ἀπαντᾷ ἤδη εἰς τοὺς Ὅμηρον, Ἀλκαῖον, Αἰσχύλον, Πίνδαρον, Ἡρόδοτον, Πλάτωνα, Δημοσθένην, κ.ἄ. *Κόρος* εἶναι ἡ *πλησμονή*, ὁ *κορεσμός*, ὁ *χορτασμός*, ἡ *παντελής πλήρωσις* καθὼς καὶ ἡ *ὑπερπλήρωσις μέχρι σημείου ὑπερχειλήσεως*, ἐξ ἧς καὶ τὸ αἶσθημα ἀηδίας λόγῳ τῆς ὑπερπλησμονῆς. Στὸν πνευματικὸν τομέα *κόρος* μπορεῖ νὰ ἀποδώσῃ τὴν τελείαν ἱκανοποίησιν ποὺ αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος διὰ τὰ ἐπιτεύγματά του, ἢ ὁποῖα πηγάζει ἀπὸ τὴν παντελὴν ἐπιτυχίαν του, τὸ αἶσθημα ὅτι ἔχει φθάσει εἰς

¹ Βλέπε E. M. Blaiklock, *The Acts of the Apostles: An Historical Commentary* (Tyndale New Testament Commentaries), London: Tyndale Press, 1959, σελ. 134.

² Ἐξ ἴσου ἐπιτυχῆς εἶναι ἡ μετάφρασις εἰς τὴν Δημοτικὴν: "νοιώθετε κιόλας χορτάτοι".

τὸ τέλειον, ἓνα αἴσθημα τὸ ὁποῖον δὲν τοῦ ἀφήνει ἄλλους ὀρίζοντας διὰ περαιτέρω κατακτήσεις. Κι' ἐδῶ ἀκριβῶς εὐρίσκετο τὸ πρόβλημα τῶν Ἀθηναίων τῆς κλασικῆς καὶ μετακλασικῆς ἐποχῆς.

Ἡ διεθνῶς ἀσήμαντος πόλις-κρατίδιον τῶν Ἀθηναίων μὲ τὴν περιοχὴν τῆς Ἀττικῆς ὡς κύριον πόρον τροφοδοτήσεως, ἀφοῦ ὑπέστη τὴν ἀσιατικὴν λαίλαπιν, ἡ ὁποία τὴν ἄφησε κατεστραμμένην καὶ ἐρειπωμένην, ὑπεδύθη τὸν ρόλον τῆς ἀρχιγέτιδος ὀδηγώντας τὶς ἑλληνικὰς πόλεις σὲ μερικὰς ἀπὸ τὶς ἐνδοξότερες νίκας τῆς ἱστορίας - ἐὰν πράγματι θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἐγκωμιάσῃ τὸν πόλεμον - ματαιώνοντας ἔτσι τὰ σχέδια τῶν Περσῶν νὰ ἄρξουν τῆς Εὐρώπης. Ἡ Ἀθήνα ἔσωσε τὴν Εὐρώπην. Οἱ ἀσιατικὰς ὀρδὲς δὲν θὰ ἐπανεμφανισθοῦν ἐπὶ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους πρὶν ἀπὸ τὴν πάροδον δύο περίπου χιλιετίων. Μεθυσμένοι ἀπὸ τὴν μεγαλειώδη νίκην τῶν ἐπὶ τῆς μεγαλητέρας αὐτοκρατορίας τῆς ἐποχῆς, ἡ ὁποία, κατὰ τοὺς ὑπερβολικοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Ἡροδότου παρέταξε 2.500.000 ἄνδρες, οἱ Ἀθηναῖοι ἵδρυσαν μίαν οὐδόλως ἀσήμαντον αὐτοκρατορίαν, ἀναδειχθέντες ἡ πρώτη δύναμις τῆς Μεσογείου ἐπικεντρώνοντας τὸ ἐνδιαφέρον τῶν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἑλληνίδων πόλεων ἀπὸ τὸν περσικὸν ζυγὸν καὶ τὴν ἰδικὴν τῶν ὑπερίσχυσιν εἰς τὸ Πανελλήνιον, μία ἔξαρσις ἡ ὁποία ὀδήγησε εἰς τὰ θλιβερά γεγονότα τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου (431-404 π.Χ.) – τὴν πρώτην μεγάλην τραγωδίαν διὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος.

Ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τὸ ἰδεῶδες τῆς ἰσονομίας καὶ ἰσοτιμίας, τῆς ἴσης ἀξίας καὶ τῶν ἴσων δικαιωμάτων ὅλων τῶν πολιτῶν, οἱ Ἀθηναῖοι ἵδρυσαν τὴν πρώτην δημοκρατίαν, ὅπου πτωχοὶ καὶ πλούσιοι, μορφωμένοι καὶ ἀμόρφωτοι ἀπελαύμβανον τὴν ἰδίαν μεταχείρησιν ἐνώπιον τοῦ νόμου. Τὸ νεοαποκτημένον πολίτευμα, τὸ ὁποῖον ἔχει καταστειῖ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἡ πλέον δημοφιλὴς ἔννοια τῆς ἐποχῆς μας, εὐρίσκει εἰς τὸν μεγαλειώδη ἐπιτάφιον λόγον τοῦ Περικλέους καὶ τὸν ἐγκωμιαστικὸν λόγον τοῦ Ἰσοκράτους δύο ἀπὸ τὶς πλέον ὑπέροχες περιγραφές τῆς Ἀλέγει ὁ Περικλῆς:

“Ζοῦμεν σὲ μίαν πολιτείαν ἡ ὁποία δὲν ζηλεύει τὴν νομοθεσίαν τῶν γειτόνων τῆς. Τὸναντίον, ἐμεῖς ὄχι μόνον δὲν μιμούμεθα ἄλλους, ἀλλὰ καὶ εἴμεθα τὸ παράδειγμα πρὸς ἀκολουθοῦν ὀρισμένοι. Κι' ἐπειδὴ ἡ πολιτεία μας διακυβερνᾶται ἀπὸ πολλοὺς κι' ὄχι ἀπὸ ὀλίγους, ὀνομάζεται Δημοκρατία. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν νόμον, ὅλοι οἱ πολῖται ἔχουν τὰ ἴδια δικαιώματα εἰς τὰς μεταξύ των διαφορὰς, ἀλλὰ ὅσον ἀφορᾷ ἀξιώματα, κάθε πολίτης προτιμᾶται κατὰ τὸ μέτρον εἰς τὸ ὁποῖον ἔχει ἀποδείξει τὴν ἀξίαν του, ὄχι λόγῳ τῆς τάξεώς του ἀλλὰ λόγῳ τῆς ἀρετῆς του. Οὔτε δύναται ἡ πτωχεία του νὰ τὸν ἐμποδίσῃ ἀπὸ δημόσια ἀξιώματα ἐὰν εἶναι εἰς θέσιν νὰ προσφέρει κάτι καλὸν πρὸς τὴν πόλιν ... Ἐν περιλήψει, λοιπόν, ἡ πόλις μας εἶναι ἡ παιδαγωγὸς τῆς Ἑλλάδος. ... Διότι μεταξύ ὅλων τῶν συγχρόνων πόλεων μόνον αἱ Ἀθηναίαι, ὅταν ἐξετασθοῦν, εὐρίσκονται ἀνώτεροι τῆς φήμης πρὸς ἀπολαμβάνουσαν”.³

³ Θουκυδίδου, *Ἱστοριῶν* Β, 37-41: Χρῶμεθα γὰρ πολιτεία οὐ ζηλοῦση τοὺς τῶν πέλας νόμους, παράδειγμα δὲ μᾶλλον αὐτοὶ ὄντες τισὶν ἢ μιμούμενοι ἐτέρους. καὶ ὄνομα μὲν διὰ τὸ μὴ ἐς ὀλίγους ἀλλ' ἐς πλείονας οἰκεῖν δημοκρατία κέκληται· μέτεστι δὲ κατὰ μὲν τοὺς νόμους πρὸς τὰ ἴδια διάφορα πᾶσι τὸ ἴσον, κατὰ δὲ τὴν ἀξίωσιν, ὡς ἕκαστος ἐν τῷ εὐ-

καὶ ὁ Ἴσοκράτης:

Τόσον πολὺ πίσω ἔχει ἀφήσει ἡ ἰδική μας πόλις τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὥστε οἱ μαθηταὶ τῆς ἔχουν καταστρεῖ διδάσκαλοι τῶν ἄλλων, καὶ φαίνεται νὰ ἔκαμε τὸ ὄνομα Ἑλλήνων νὰ μὴ ἀναφέρεται πλέον εἰς τὸ ἐλληνικὸν γένος ἀλλὰ εἰς τὴν διάνοιαν, ὥστε νὰ καλοῦνται Ἑλληνες μᾶλλον ὅσοι μετέχουν εἰς τὴν ἰδικὴν μας παιδεῖαν παρὰ ἐκεῖνοι ποὺ μετέχουν εἰς τὴν κοινὴν μας φύσιν⁴.

Ἵπερήφανα λόγια; Ὅπωςδήποτε! Ἀλλὰ ἡ θριαμβολογία συνεχίζεται. Διὰ νὰ ἐξάρη τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἀθηναίων καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν φήμην τῆς εἰς τοὺς ἐπερχομένους αἰῶνας, ὁ Περικλῆς μὲ χρήματα τῆς Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας καὶ μὲ τὸν μόχθον τῶν δούλων ἐγείρει τὸ ἐπιβλητικὸν μνημεῖον τῆς ἀκροπόλεως μὲ κορωνίδα τὸν Παρθενῶνα, τὸ τελειότατον ἀρχιτεκτονικὸν δημιούργημα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Εἰς τὸν τομέα τοῦ πνεύματος, ἡ ἐποχὴ ἀναδεικνύει τρεῖς ἐκ τῶν τεσσάρων κορυφαίων τραγωδῶν ὄλων τῶν ἐποχῶν.⁵ Οἱ Ἀθηναῖοι ἀσχολοῦνται μὲ τὴν εὐέπειαν καὶ τὴν ὀρθοέπειαν, τὴν ρητορικὴν, τὴν φιλοσοφίαν, τὶς τέχνες, τὴν λογοτεχνίαν, καὶ σὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς τομεῖς παράγουν ἔργα ποὺ ἐπέζησαν τὴν κριτικὴν ἀνάλυσιν εἰκοσιτεσσάρων αἰώνων, καὶ στέκονται σήμερα μνημεῖα μιᾶς ἐποχῆς πνευματικῆς ἐξάρσεως καὶ δημιουργικότητος ἴσως χωρὶς ἐπανάληψιν εἰς τὴν Ἱστορίαν πρὸ τῶν ἡμερῶν μας.

Κλειδὶ σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς τέχνες τοῦ πνεύματος ἦτο ἡ γλῶσσα. Στὰ συγγράμματα τῶν κλασικῶν λογοτεχνῶν ἀναπτύσσεται ἡ Ἀττικὴ διάλεκτος, ἡ γλῶσσα τῶν Ἀθηναίων, ἡ ὁποία στὸν πεζὸν λόγον καὶ στὴν ἐπιχειρηματολογία εἶναι ἀσυναγώνιστη. Μολονότι οἱ ἄλλες διάλεκτοι ἐχρησιμοποιοῦντο, πχ. ἡ Ἰωνικὴ στὴν ἐπικήν, ἰαμβικὴν καὶ τροχαϊκὴν ποίησιν καθὼς καὶ στὴν ἐλεγείαν καὶ στὸ ἐπίγραμμα⁶, ἡ Ἀχαιο-αἰολικὴ στὴν λυρικὴν ποίησιν καὶ ἡ Δωρικὴ στὴν χορικὴν ποίησιν, ἡ Ἀττικὴ διάλεκτος, λόγῳ τῆς βαρύτητος τῶν συγγραφέων ποὺ τὴν ἐβάσταζαν καὶ τῆς ἀκτινοβολίας τῆς πόλεως ποὺ τὴν

δοκιμεῖ, οὐκ ἀπὸ μέρους τὸ πλέον ἐς τὰ κοινὰ ἢ ἀπ' ἀρετῆς προτιμᾶται, οὐδ' αὖ κατὰ πενίαν, ἔχων γέ τι ἀγαθὸν δρᾶσαι τὴν πόλιν, ἀξιώματος ἀφανεία κεκάλυται...

Ἐυνελών τε λέγω τὴν τε πᾶσαν πόλιν τῆς Ἑλλάδος παιδευσιν εἶναι... Μόνη γὰρ τῶν νῦν ἀκοῆς κρείσσω ἐς πεῖραν ἔρχεται.

⁴ Ἴσοκράτους, *Πανηγυρικός*, 50: Τοσοῦτον δ' ἀπολέλοιπεν ἡ πόλις ἡμῶν περὶ τὸ φρονεῖν καὶ λέγειν τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ὥσθ' οἱ ταύτης μαθηταὶ τῶν ἄλλων διδάσκαλοι γεγονάσιν, καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πεποίηκεν μηκέτι τοῦ γένους, ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι, καὶ μᾶλλον Ἑλλήνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδείσεως τῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας.

⁵ Μέχρι σήμερα μόνον ὁ Σαίξπηρ ἔχει θεωρηθεῖ ἄξιος νὰ συγκαταλεχθῇ μὲ τοὺς Αἰσχύλον, Σοφοκλῆν, καὶ Εὐριπίδην.

⁶ Ὁ Ἡρόδοτος, βέβαια, γράφει τὴν Ἱστορίαν του εἰς τὴν Ἰωνικὴν, ἡ ὁποία τοποθετεῖται ὑψηλὰ εἰς τὴν λογοτεχνικὴν κλίμακα ἀπὸ τὸν συμπατριώτην του Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεά, ὁ τελευταῖος ὅμως γράφει εἰς τὴν Ἀττικὴν.

ὀμιλοῦσε, κατέστη ὁ κύριος φορεὺς τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος πλουτίζοντας καὶ ἐξευγενίζοντας τὶς εὐρωπαϊκὰς γλῶσσας καὶ συνέχισε μέχρι τῶν ἡμερῶν μας νὰ ἐμπλουτίζη, νὰ ὀδηγή, νὰ χαλιναγωγῆ καὶ νὰ διορθῶνῃ τὴν ἐκάστοτε μορφήν γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅταν ἡ τελευταία ἔρρεπε πρὸς τὴν χυδαιότητα.⁷

Τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ πέμπτου αἰῶνος εἶναι ἐμφανῆ καὶ ἀναμφισβήτητα. Εἶναι ὅμως ἐξ ἴσου ἀναμφισβήτητη καὶ ἡ ἐπελθοῦσα ἀποχάνωσις τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας, «ἡ χαλάρωσις τοῦ ἠθικοῦ νεύρου», ὅπως τὸ διατυπώνει ὁ Blaiklock. Αἱ Ἀθῆναι εἶναι κεκορεσμένοι! Καὶ ὁ κορεσμὸς αὐτὸς ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐπομένης λέξεως τοῦ θέματός μας: Ὑβρις.

Ἡ λέξις ὕβρις - πλήρως γνωστὴ εἰς τὸν Νεοέλληνα, ἐφ' ὅσον τὴν ἐφαρμόζει καθημερινῶς, ὅπως καὶ τὸ ρῆμα ὑβρίζω - εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἔφερε κυρίως τὴν ἔννοιαν τῆς ἀλαζονικῆς καὶ τῆς ὡς ἐκ τούτου προσβλητικῆς στάσεως τοῦ ἀτόμου ἔναντι συνανθρώπων, ἔναντι ἀνωτέρων καὶ πολλάκις ἔναντι τοῦ ἰδίου τοῦ θείου. Ὁ ὀρισμὸς ποὺ δίνει τὸ *Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης* τοῦ Δ. Δημητράκου εἶναι: «ἀλαζονικὴ, προπετὴς συμπεριφορὰ, διαγωγὴ πηγάζουσα ἐκ πάθους ζωηροῦ ἢ ἐκ συναισθήματος ὑπερβολικῆς δυνάμεως, αὐθάδεια, ἀναίδεια». Καὶ τὸ *Λεξικὸ* τοῦ Μπαμπινιώτη παρατηρεῖ πολὺ σωστά: «Στὸν Ὅμηρον ἡ λέξις ἀναφερόταν στὴν παραβίασιν τῶν κανόνων καὶ στὴν ὑπέρβασιν τῶν ὀρίων ποὺ θεωροῦνταν ἀρμόζοντα στοὺς θνητοὺς ἀνθρώπους». Στὴν *Ὀδύσειαν* π.χ., ὁ ταλαιπωρημένος Λαέρτης μετὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν μνηστήρων, εὐγνωμονεῖ τοὺς θεοὺς λέγοντας:

«Πατέρα Ζεῦ, ἄρα ἐσεῖς εἴσθε ἀκόμη θεοὶ στὸν ὑψηλὸν Ὀλυμπον,
ἐὰν ὄντως οἱ μνηστῆρες ἐπλήρωσαν διὰ τὴν ἀτάσθαλον ὕβριν τῶν»⁸

καὶ ὁ Θεόγνις εἰς τὶς *Ἐλεγίους* του γράφει:

«Ποιὸς δὲ βροτὸς ποὺ βλέπει αὐτὸν, ἔπειτα
σέβεται τοὺς ἀθανάτους, καὶ τί θάρρος νὰ ἔχει αὐτὸς,
ὅταν ἓνας ἄδικος καὶ ἀτασθαλὴς ἄνθρωπος, δὲν φεύγει
οὔτε ἀπὸ ἀνθρώπινη οὔτε ἀπὸ θεία ὀργή,
ἀλλὰ ὑβρίζει κεκορεσμένος ἀπὸ τὸν πλοῦτον του;»⁹

⁷ Βλέπε Chrys C. Caragounis, *The Development of Greek and the New Testament, Morphology, Syntax, Phonology, and Textual Transmission*, Tübingen: Mohr, 2004, σελ. 26-63.

⁸ Ὅμηρου, *Ὀδύσεια*, ΚΔ' 351-52: Ζεῦ πάτερ, ἦ ῥα ἔτ' ἔστε θεοὶ κατὰ μακρὸν Ὀλυμπον,
εἰ ἐτεδὸν μνηστῆρες ἀτάσθαλον ὕβριν ἔτισαν.

⁹ Θεόγνιδος, *Ἐλεγειῶν Α'*, 747-51: τις δὴ κεν βροτὸς ἄλλος, ὀρῶν πρὸς τοῦτον, ἔπειτα
ἄζοιτ' ἀθανάτους, καὶ τίνα θυμὸν ἔχων,
ὀππότ' ἀνὴρ ἄδικος καὶ ἀτάσθαλος, οὔτε τευ ἀνδρὸς
οὔτε τευ ἀθανάτων μῆνιν ἀλευόμενος,
ὕβριζεν πλούτῳ κεκορημένος;

Ἐδῶ βλέπομεν πῶς ἡ ὕβρις εἶναι ἀπόρροια τοῦ κόρου, τῆς πλησμονῆς. Εἶναι, νομίζω, γεγονός ὅτι ἡ ἀλαζονικὴ στάσις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς θεοὺς δὲν εἶναι προῖον τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς οὔτε τοῦ μεγαλουργήματος τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ ὑφίστατο ἤδη ἀπὸ τὶς πρῶτες ἱστορικὲς ἢ πρωτοϊστορικὲς παραδόσεις εἰς τὰ ὀμηρικὰ καὶ ἠσιόδεια ἔπη.¹⁰ Στὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Ἡσίοδον ἔχομε τὴν βασικὴν εἰκόνα τῆς ἐλληνικῆς θρησκείας κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν καὶ κλασσικὴν ἐποχὴν. Σ' αὐτὰ τὰ ἔργα οἱ θεοὶ παρουσιάζονται μὲ τὰ συνηθισμένα πάθη τῶν ἀνθρώπων· εἶναι ζηλόφθονοι¹¹, ἀνήθικοι¹², ἐκδικητικοὶ¹³ καὶ δείχνουν τὸ θεϊκὸν μῖσος τους¹⁴. Πράγματι, πολλὰ φορὲς οἱ θεοὶ ξεπερνοῦν τοὺς θνητοὺς στὴν κακίαν. Στὸν Τρωϊκὸν Πόλεμον οἱ ἄνθρωποι δὲν διστάζουν νὰ ἐπιτεθοῦν ἀκόμη καὶ στοὺς θεοὺς. Ἔτσι, ἡ Ἀφροδίτη παραπονεῖται στὴν μητέρα της, Διώνη, ὅτι οἱ Ἕλληνες μάχονται ὄχι μόνον τοὺς Τρῶες ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τοὺς θεοὺς (*Ἰλιάς* Ε' 379 ἐφ.). Ἔχομεν ἀκόμη τὴν κωμικὴν σκηνὴν μεταξὺ τοῦ Διομήδους καὶ τῆς Ἀφροδίτης, ὅπου ὁ Διομήδης, ἀφοῦ πληγώσῃ τὴν θεὰν τῆς ὀμορφιάς, τῆς λέγει:

πᾶρε δρόμο, κόρη τοῦ Δία, ἀπὸ τὸν πόλεμον καὶ τὴν μάχην ...
διότι ἐὰν ἐπιμένῃς νὰ λάβῃς μέρος στὸν πόλεμον, μοῦ φαίνεται ὅτι
θὰ μάθῃς νὰ τρέμῃς ὅταν ἀκοῦς γιὰ πόλεμον ἀκόμη κι' ἀπὸ μακρῶς¹⁵.

Ἡ στάσις αὐτὴ πρὸς τὶς θεῖες δυνάμεις συνεχίζεται μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ ἐπιδεινώνεται. Ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος ἀπὸ τὸ μυθικὸν στοιχεῖον ἐν γένει ἔχει συνδεθεῖ μὲ τὴν ἐμφάνισιν τῆς φιλοσοφίας. Παρὰ ταῦτα, ὅπως δείχνουν οἱ Ὅμηρος καὶ Ἡσίοδος, ἡ ἀπελευθέρωσις ἢ ἡ ἀποθεοποίησις τῆς ζωῆς καὶ τῶν συμβάντων περὶ τοῦ ἀνθρώπου εἶχε ἀρχίσει παλαιότερα. Ὅμως κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν οἱ ἄνθρωποι τοῦ πνεύματος

¹⁰ Κατὰ τὶς ἀπόψεις τῶν εἰδικῶν ἢ πρωϊμωτέρα θρησκεία τῆς Ἑλλάδος ἦτο εὐλαβικότερα τῆς κλασσικῆς καὶ ὅτι ἐστρέφετο σὲ χθόνιες θεότητες, αἱ πλεῖσται τῶν ὁποίων μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἀνήλθον εἰς τὸν Ὀλυμπον, πρβ. Ν. Παπαχατζῆ, *Ἡ θρησκεία στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα*, Ἀθῆνα: Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, 2α ἐκδ., 1996, καθὼς καὶ συντομώτερον, τοῦ ἰδίου, «Μυθολογία καὶ Θρησκεία» ἐν *Ἑλληνικῇ Μυθολογίᾳ*, γεν. ἐποπτ. Ι. Θ. Κακριδῆ, τόμ. Α: *Εἰσαγωγή στὸ μῦθο*, σελ. 225-39.

¹¹ Παράβ. Ranulf, *The Jealousy of the Gods*, ἰδιαιτ. τόμ. Α', σελ. 63-114 καὶ τόμ. Β' σελ. 28-41.

¹² Παράβ. τὶς ἀμέτρητες ἐρωτικὲς ἱστορίες τοῦ Διός, π.χ. στοὺς Ὅμηρον, *Ὀδύσσεια*, ΙΑ' 260-70; Ἡσίοδον, *Θεογονία*, 886-932; τῆς Δήμητρος, Ἡσίοδον, *Θεογονία*, 969 ἐφ.; τῆς Ἀφροδίτης μὲ τὸν Ἄρην, Ὅμηρον, *Ὀδύσσεια* 8· 266-366; καὶ μὲ τὸν Ἀγχίσην, Ἡσίοδον, *Θεογονία*, 1008 ἐφ.

¹³ Βλέπε Ὅμηρου, *Ἰλιάς* Ε' 373 ἐφ., 418-25, 760 ἐφ.

¹⁴ Παράβ. Ὅμηρου, *Ἰλιάς* Ε' 830 ἐφ., 890.

¹⁵ Ὅμηρου, *Ἰλιάς* Ε' 330-32, 348-51: «Εἶκε, Διὸς θύγατερ, πολέμου καὶ διήστοτος· εἰ δὲ σύ γ' ἐς πόλεμον πωλήσῃαι, ἦ τε σ' οἶω ριγῆσειν πόλεμόν γε καὶ εἶ χ' ἐτέρωθεν πύθηαι».

προχωροῦν σὲ πλέον ριζικές καινοτομίες. Ὁ Ξενοφάνης (570-470) (ὁ ὁποῖος ἔχει κληθεῖ ὁ πρῶτος μονοθεϊστής) ἐκατηγόρησε τοὺς Ὅμηρον καὶ Ἡσίοδον, διότι ἀπέδωσαν εἰς τοὺς θεοὺς «ὅσσα παρ' ἀνθρώποισιν ὀνειδέα καὶ ψόγος ἐστίν» (ἀπόσπ. 11,2). Ὁ Ἡρόδοτος, ἐξ ἄλλου, ἐπέκρινε τὸ θεῖον, διότι ἦτο «φθονερόν τε καὶ ταραχῶδες» (*Ἱστοριῶν* Α' 32). Οἱ πλέον ὅμως ἀδιάλακτοι κριτικοὶ ἦσαν οἱ Εὐριπίδης καὶ Ἀριστοφάνης. Ὁ πρῶτος κατηγορεῖ τοὺς θεοὺς ὅτι δὲν ἐνδιαφέρονται γιὰ δικαιοσύνην (*Ἡρακλῆς* 211 ἐφ.) καὶ παραπονεῖται ὅτι «δὲν εἶναι πλέον δίκαιον νὰ ὀμιλοῦν κακῶς δι' ἐμᾶς τοὺς ἀνθρώπους ὅταν ἐμεῖς μιμούμεθα αὐτὰ τὰ ὅποια διὰ τοὺς θεοὺς εἶναι καλὰ»¹⁶. Ὁ δὲ ἀμίμητος Ἀριστοφάνης παρουσιάζει τὸν Τρυγαῖον νὰ λοιδορῇ τὸν πατέρα τῶν θεῶν:

ὀλόκληρη τὴν ἡμέρα χάσκει πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ λοιδορεῖ τὸν Δία λέγοντας: ὦ Ζεῦ, τί θέλεις νὰ κάνης; ἄφησε τὸ σάρωθρον· μὴ σαρώνης τὴν Ἑλλάδα ... ὦ Ζεῦ, τί θὰ κάνεις τὸν λαόν μας; θὰ ξεκοκκαλίσεις τίς πόλεις μας προτοῦ τὸ καταλάβης¹⁷.

Τόσον ὁ Εὐριπίδης ὅσον καὶ ὁ Ἀριστοφάνης καταλήγουν στὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν ὑπάρχουν θεοί¹⁸. Ὁ κατὰ τι μεγαλῆτερός των Πρωταγόρας, ὁ μέγιστος τῶν σοφιστῶν, ἂν καὶ καταγόμενος ἀπὸ τὰ Ἄβδηρα κί' ὄχι ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα, εἶχε δηλώσει ὅτι οἱ νόμοι δὲν ἦσαν ἔργον τῶν θεῶν ἀλλὰ «ἀγαθῶν καὶ παλαιῶν νομοθετῶν εὐρήματα»¹⁹. Δι' αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος ἦτο «τὸ μέτρον ὅλων τῶν πραγμάτων»²⁰. Ἐδῶ παραμερίζεται τὸ θεῖον καὶ τὴν θέσιν του τὴν πέρνει ὁ ἄνθρωπος. Ὁ Ἀναξαγόρας (500-428 π.Χ.) κατηγορήθη δι' ἀθεΐαν, ὁ Ἐμπεδοκλῆς (492-432 π. Χ.) θεωροῦσε τὸν ἑαυτὸν του ὡς θεῖον, ἐνῶ ὁ Θεόδωρος ὁ Κυρηνεὺς (4ος π.Χ.) ἐκλήθη «ὁ ἄθεος». Ὑπὸ τοιαύτας συνθῆκας ἦτο φυσικὸν ἢ ἀθεΐα νὰ εἶναι εὐρέως διαδεδομένη τὸν καιρὸν τοῦ Πλάτωνος²¹. Ὁ ἴδιος πληροφορεῖ ὅτι ἡ νεολαία τῶν Ἀθηναίων δὲν πιστεύει στοὺς θεοὺς οὔτε στὴν πρόνοιαν²². Ἡ «αἰθέρια» ἰδέα περὶ Θεοῦ τοῦ Πλάτωνος καὶ ἡ

¹⁶ Εὐριπίδου, *Ἴων* 449-51: «οὐκέτ' ἀνθρώπους κακῶς λέγειν δίκαιον, εἰ τὰ τῶν θεῶν καλὰ μιμούμεθ'».

¹⁷ Ἀριστοφάνους, *Εἰρήνη* 57-63: «ὦ Ζεῦ, τί ποτε βουλεύει ποιεῖν; κατάθου τὸ κόρημα· μὴ κκόρει τὴν Ἑλλάδα. ... ὦ Ζεῦ, τι δρασεῖεις ποθ' ἡμῶν τὸ λεῶν; λήσεις σεαυτὸν τὰς πόλεις ἐκκοκκίσας».

¹⁸ Ἀριστοφάνους, *Νεφέλαι* 366: Ὁ Ζεὺς ... οὐλύμπιος οὐ θεός ἐστιν; ποῖος Ζεὺς; οὐ μὴ ληρήσεις· οὐδ' ἐστὶν Ζεὺς (Ὁ Ζεὺς ... ὁ Ὀλύμπιος δὲν εἶναι θεός; Ποιὸς Ζεὺς; μὴ λέγεις ἀνοησίες; δὲν ὑπάρχει κανεὶς Ζεὺς).

¹⁹ Ἴδε Πλάτωνος, *Πρωταγόρας* 326 δ.

²⁰ Ἴδε Πλάτωνος, *Θεαίτητος*, 183 Β: πάντ' ἄνδρα πάντων χρημάτων μέτρον εἶναι.

²¹ Ἴδε Πλάτωνος, *Νόμοι*, Γ.

²² Πρβλ. Πλάτωνος, *Νόμοι*, Γ 884: «καὶ μεγαλύτερα τῶν ἄλλων εἶναι οἱ ἀκολασίες καὶ οἱ ὕβρεις τῶν νέων, κί' ἀκόμη χειρότερα ὅταν γίνωνται εἰς βᾶρος τῶν ἱερῶν (μέγιστα δὲ δι' τῶν λοιπῶν αἰ τῶν νέων ἀκολασίαι τε καὶ ὕβρεις, εἰς μέγιστα δέ, ὅταν εἰς ἱερά γίνωνται).

διανοητικιστική σύλληψις τοῦ θεοῦ ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλην ἀφήνουν τὸν πολὺν κόσμον ἀνεπηρέαστον. Ὁ κριτικισμός, ὁ ἀγνωστικισμός, καὶ ἡ ἀπαισιοδοξία κυριαρχοῦν κατὰ τὴν διάρκειαν ὀλοκλήρου τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ ἤδη ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἔχουν ἐδραιωθεῖ στὴν κοινὴν γνώμην. Οἱ τελευταῖες φιλοσοφικὲς σχολαὶ τῶν Ἀθηναίων, ὁ Κῆπος τοῦ Ἐπικούρου καὶ ἡ Στοά, θὰ ἠμποροῦσε ἴσως νὰ εἰπῇ κανεῖς, εἶναι φιλοσοφίαι τῆς ἀπογνώσεως. Ὁ Ἕλληνας τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς εἶχε τοποθετήσῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ εἰς τὸ κέντρον καὶ ἐξωθήσῃ τὸν θεὸν εἰς τὸ περιθώριον. Διὰ τὸν Ἕλληνα, ἡ διάνοιά του, ἡ ἐπιστημονικότης του, τὰ ἐπιτεύγματά του ἔτειναν νὰ πάρουν τὴν θέσιν τῶν θεῶν. Ἦτο ἕνας ὑπερήφανος λαὸς κατὰ τὴν μεγίστην πνευματικὴν ἔξαρσιν του - ἂν καὶ τώρα ἤδη εὐρίσκετο εἰς τὴν παρακμάζουσαν περίοδον τῆς ἱστορίας του. Ἡ ὕβρις εἶχε συντελεσθεῖ καὶ οἱ συνέπειαι θὰ ἀκολουθοῦσαν. Ἐὰν τοῦτο ἴσχυε διὰ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ὡς σύνολον, ἴσχυε σὲ ἀκόμη μεγαλύτερον βαθμὸν διὰ τὴν Ἀθῆνα.

Αὐτὸ μᾶς ὁδηγεῖ στὴν τρίτην λέξιν τῆς μελέτης μας: Ἄτη.

Ἡ λέξις ἄτη, ἡ ὁποία ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ ρῆμα *ἀάω*, τὸ ὁποῖον σημαίνει «βλάπτω», «φθείρω», «καταστρέφω», εἶναι ἡ πνευματικὴ τύφλωσις, ἡ διασάλευσις τοῦ νοός, ἡ παραφροσύνη τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁποία προκαλεῖται ἀπὸ τοὺς θεοὺς ἐξ αἰτίας τῆς ὑβριστικῆς του ἀλαζονείας, ὥστε νὰ ὁδηγηθῇ μόνος του εἰς τὴν αὐτοκαταστροφὴν²³. Οὕτως ὁ Ἀγαμέμνων μέμφεται τὸν Δία, τὴν Μοῖραν καὶ τὴν Ἐρινύδα οἱ ὁποῖοι ἔβαλαν στὸν νοῦν του «ἄγριον ἄτην», δηλ. γιὰ τὴν ἀλαζονικὴν καὶ ὑβριστικὴν του διαγωγὴν ὅταν ἀπέσπασε τὴν Βρισηΐδα ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα, πρᾶξις ἡ ὁποία ὁδήγησε τοὺς Ἀχαιοὺς εἰς τὸ χεῖλος τῆς καταστροφῆς²⁴. Ὁ Ἡσίοδος συμβουλεύει τὸν νεώτερον ἀδελφόν του Πέρση νὰ προσέξῃ τὴν ὕβριν, διότι ἡ ὕβρις εἶναι κακὸν πρᾶγμα δι' ἕναν πτωχὸν θνητὸν, οὔτε ἕνας εὐδαίμων ἄνθρωπος δὲν θὰ ἀντέξῃ τὴν τιμωρίαν τῆς ἄτης²⁵. Καὶ ἡ Κλυταιμνήστρα διαπράττει τὸν φόνον τοῦ Ἀγαμέμνονος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἄτης²⁶.

Ἡ πτώσις τῶν Ἀθηναίων ἦτο ἀναπόφευκτος δεδομένης τῆς πνευματικῆς ἐπάρσεως ποὺ τὴν ἐχαρακτήριζε, τῆς χαλαρώσεως τῶν ἠθῶν, τῆς τρυφηλότητος, τῆς αὐταρεσκείας καὶ τῆς ἀλαζονικῆς καὶ αὐταρχικῆς συμπεριφορᾶς τῆς ἐναντι τῶν ἐξαρτημένων πόλεων τῆς Συμμαχίας τῆς, διὰ νὰ ἀναφέρωμεν μόνον μερικὸς παράγοντας. Ὁ Βιβλικὸς συγγραφεὺς διατυπώνει ἐπιγραμματικὰ τὴν

²³ Ἐχει λεχθεῖ ὅτι ἡ λέξις ἄτη δὲν χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν Ἀττικὴν πεζογραφίαν, παράβ. π.χ. Δ. Δημητράκου, *Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, λῆμμα ἄτη. καθὼς καὶ *Liddell Scott Jones, Lexicon*, λῆμμα ἄτη. Ἡ λέξις, ἐν τούτοις, ἀπαντᾷ εἰς τὸ Δημοσθένους, *Περὶ τῆς Παραπρεσβείας*, 247 καὶ 248, ἀσφαλῶς, ὅμως, ὡς παράθεμα ἐκ τοῦ Σοφοκλέους.

²⁴ Ὅμηρον, *Ἰλιάς*, ΙΘ' 86-94. Πρβ. *Ἰλιάς* Α' 43-53.

²⁵ Ἡσίοδου, *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, 213 ἐφ.

²⁶ Αἰσχύλου, *Ἀγαμέμνων*, 1432-33: «μὰ τὴν τελείαν Δίκην τῆς κόρης μου, τὴν Ἄτην καὶ τὴν Ἐρινύν, ἐγὼ κατὰ τὸ πεπρωμένον ἔσφαξα αὐτόν». (μὰ τὴν τέλειον τῆς ἐμῆς παιδὸς Δίκην, Ἄτην Ἐρινύν θ', αἴσι τόνδ' ἔσφαξ' ἐγώ).

ιδίαν πείραν όταν γράφει: «ἡ ὑπερηφανία προηγείται τοῦ ὀλέθρου» (Παρ 16:18)²⁷. Ἡ Ἀθήνα ὑποσκελίζεται πρῶτα ἀπὸ τὴν Σπάρτην, ἔπειτα ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες καὶ τελικῶς, τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, δὲν εἶναι παρὰ μία σκιὰ τοῦ ἑαυτοῦ της. Ἀκόμη καὶ οἱ ἡμιβάρβαροι Ρωμαῖοι ἀπέδωσαν μίαν κάποιαν ἐλευθερίαν στοὺς Ἀθηναίους χάριν τῶν ἐνδόξων προγόνων τους - πικρὴ ὑπενθύμις τῆς παρούσης καταστάσεώς των. Οἱ κάτοικοί της ζοῦν εἰς τὸ παρελθὸν καὶ ἀναπλοῦν τὰ περασμένα μεγαλεῖα. «Οἱ μεγάλες προσωπικότητες», λέγει ὁ Blaiklock, παραθέτοντας τὸν Α. Τουνβее, «ἐπέζησαν σὰν ἄνθρωποι ἄλλοι μὲν στὴν γῆν μετὰ ἀπὸ ἡμέραν κρίσεως».

Ὁ ἱστορικὸς βεβαίως θὰ ἀναζητήσει τὰ αἷτια τῆς παρακμῆς καὶ τοῦ ὀλέθρου κυρίως σὲ οἰκονομικοὺς καὶ στρατιωτικοπολιτικοὺς παράγοντας, διότι ὡς ἐπιστήμων δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἱστορίαν βάσει πνευματικῶν ἀξιῶν ἢ παραγόντων. Πρέπει νὰ ἐμμείνῃ στὸ ἐμπειρικὸν ἐπίπεδον. Αὐτὴ ἡ ἀδυναμία τοῦ ἱστορισμοῦ εἶναι καὶ ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον οἱ ἱστορικὲς ἐξηγήσεις μόνες τους πολλάκις δὲν ἱκανοποιοῦν. Λεῖπει κάτι, ἕνας ὑπερβατικὸς παράγων. Κατὰ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, πέρα ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ συμβάντα ὑπάρχει καὶ ἡ πνευματικὴ διάστασις, οἱ νόμοι τοῦ πνεύματος, οἱ ὁποῖοι, μάλιστα, κρύβονται πίσω ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα. Τοῦτο διατυπώνεται σαφῶς εἰς τὸ Βιβλίον τοῦ προφήτου Δανιήλ, ὅπου πίσω ἀπὸ τὶς ἀποφάσεις καὶ ἐνέργειες ἀνθρωπίνων προσωπικοτήτων (π.χ. τῶν Ναβουχοδονόσορος, Δαρείου καὶ Ἀλεξάνδρου) ἐνεργοῦν πνευματικοὶ παράγοντες.²⁸ Ἡ ἐμπειρία τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων ἐπικεντρώνει τὴν προσοχὴν μας εἰς ἕνα θεῖον νόμον ὁ ὁποῖος ἔχει ἐνεργήσει πολλὰς φορὰς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος: τὴν τιμωρίαν τῆς ἀλαζονικῆς συμπεριφορᾶς.

Ἦστερα ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀνασκόπησιν, ἡ ὁποία καθιστᾷ φανερὰν τὴν ἐσωτερικὴν ἀμοιβαίότητα στὶς σχέσεις τῶν τριῶν ἐννοιῶν *κόρος-ὑβρις-ἄτη* στὴν περίπτωσιν τῶν Ἀθηναίων, θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ ἀντιληφθοῦμε τὴν ἐπικαιρότητα τῶν τριῶν αὐτῶν λέξεων καὶ γιὰ τὴν σημερινὴν κατάστασιν, τοῦλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τὴν στάσιν τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου πρὸς τὸ εὐαγγέλιον.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι σὲ γενικὲς γραμμὰς ὁ σημερινὸς δυτικὸς ἄνθρωπος εἶναι ὁ πλέον ἀλαζὼν ἄνθρωπος τῆς ἱστορίας. Οἱ λόγοι εἶναι πολλοὶ καὶ σχετίζονται μὲ πολιτιστικούς καὶ πολιτισμικούς παράγοντες ἀλλὰ στὴν τελικὴν ἀνάλυσιν εἶναι ἡ μεγάλη ἐπιστημονικὴ καὶ τεχνολογικὴ πρόοδος του. Καὶ εἶναι βεβαίως ἀληθὲς ὅτι κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας οἱ νεώτερες ιδέες, οἱ διάφορες ἐπιστῆμες, οἱ κοινωνικὲς συνθῆκες ἐργασίας καὶ διαβιώσεως, ἡ ἰατρικὴ περίθαλψις, οἱ ἀνθρωπιστικὲς δραστηριότητες σὲ

²⁷ Ἡ νέα μετάφρασις τὸ ἀποδίδει ἐξ ἴσου εὐστοχα: «πρὶν ἀπ' τὸν ὀλεθρο πάει ἡ ἀλαζονεία».

²⁸ Βλ. λ.χ. C. C. Caragounis, "History and Supra-History. Daniel and the Four Empires" ἐν *The Book of Daniel in the Light of New Findings*, ed. A. S. van der Woude (*Bibliotheca Ephemeridum Thelogicarum Lovaniensium* CVI), Leuven: Peeters 1993, σελ. 387-397.

διαφόρους τομείς διὰ μίαν πλέον ἀνθρωπίνην ζωὴν, καὶ ἄλλα πολλὰ ἔχουν ἀρχίσει νὰ παρέχουν στὸν δυτικὸν ἄνθρωπον μίαν ἀνωτέραν ποιότητα τῆς φυσικῆς του ζωῆς ποὺ εἶναι πρωτοφανῆς στὴν ἱστορίαν του. Ἰδίως ἡ πρόοδος τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος καὶ ἡ συνέχισίς της στὸν εἰκοστὸν πρῶτον αἰῶνα ἔχει θαμπώσει τὸ πεδίου ὀράσεως τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου. Ζοῦμε στὴν ἐποχὴν τῶν δορυφόρων, τοῦ ὑπολογιστοῦ καὶ τοῦ διαδικτύου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔχει ἀρχίσει ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ σβήνῃ τὸ παρελθόν καὶ νὰ παρέρχεται ὡς σκιά. Σήμερα, γεγόντα τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος ἀποτελοῦν διὰ μέγα τιμῆμα τῆς νέας γενεᾶς ἀρχαία ἱστορία! Τὸ ἱστορικὸν πλαίσιον τῶν νέων φαίνεται νὰ ἦναι τὰ τελευταῖα πέντε-δέκα ἔτη, ἐνῶ τὸ πραγματικῶς σύγχρονον δι' αὐτοὺς εἶναι «τὸ τελευταῖον μοντέλον»!

Ἰπὸ τοιαύτας προϋποθέσεις δὲν εἶναι καθόλου δύσκολον νὰ ἐννοήσωμεν τὸν σημερινὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι. Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος ξεκινώντας ἀπὸ τὸ τεχνολογικὸν του θαῦμα καὶ μὴ ἔχοντας καταλάβει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ ζῆσιν μόνον μετὰ «ἄρτον» ἀλλὰ χρειάζεται νὰ τραφῇ καὶ ἡ ψυχὴ του, τὸ πνεῦμα του, ὁ νοῦς του· δηλ. νὰ ὀλοκληρωθῇ ὡς ἄνθρωπος, νὰ γευθῇ τὴν ζωὴν τόσον στὸν φυσικὸν ὅσον καὶ στὸν πνευματικὸν τομέα, ἔχει καταστειθῆ θῦμα τῆς τεχνολογίας του. Τὸ πνευματικὸν περιβάλλον του ἔχει συρρικνωθεῖ καὶ δὲν γνωρίζει ἀπὸ ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει. Τὰ ἐνδιαφέροντά του καὶ ὁ τρόπος ζωῆς τοῦ ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ πίεσιν νὰ ἀποκτήσῃ τὸ τελευταῖον προϊόν ποὺ ἔχει κάμει τὴν ἐμφάνισίν του, εἴτε αὐτὸ εἶναι ἓνα αὐτοκίνητον, ἓνας ὑπολογιστὴς εἰς κάποιο ἠλεκτρονικὸν ἐξάρτημα. Ποτὲ στὴν ἱστορίαν δὲν ὑπῆρξε ἄνθρωπος πιὸ κεκοροσμένος ἀπὸ τὸν σημερινὸν ἄνθρωπον.

Ταυτοχρόνως ἡ συγκέντρωσις τῆς προσοχῆς του στὰ ὑλικά ἀγαθὰ ἔχει ὀδηγήσει στὴν ὑποτίμησιν τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν. Ὁ πολὺς κόσμος ἐνδιαφέρεται μόνον γιὰ ὅ,τι μπορεῖ νὰ ἰδῇ, νὰ ἀγγίξῃ καὶ νὰ γευθῇ. Ἡ πνευματικὴ διάστασις ἔχει σχεδὸν ἐκλείψει. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀντιτίθεται πρὸς τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμὸν, ἀλλὰ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἰσορροπία μεταξὺ τῆς τεχνολογικῆς προόδου καὶ τῆς πνευματικῆς διαστάσεως. Ἐνῶ στὴν τεχνολογίαν ὁ ἄνθρωπος ἔγινε γίγας, στὸν χῶρον τοῦ πνεύματος κατήντησε νᾶνος.

Τὸ τραγικότερον ὅμως εἶναι ὅτι τὴν στάσιν αὐτὴν πρὸς τὰ πράγματα τοῦ πνεύματος τὴν ἔχουν υἰοθετήσῃ καὶ ἄνθρωποι τῆς ἐκκλησίας, ἀκριβῶς ἐκεῖνοι ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ ἐπερίμενε κανεὶς νὰ εἶναι πνευματικοὶ ἡγέτες. Καὶ γιὰ νὰ ἀναφέρω ἓνα μόνον παράδειγμα, στὴν Σουηδίαν ἔχει γίνῃ τὸση ἔντονος διαφήμησις ὑπὲρ τῆς ὁμοφυλοφιλίας ἀπὸ ὅλα τὰ μαζικά μέσα ἐνημερώσεως μετὰ τὴν ὑποστήριξιν τῆς κυβερνήσεως διὰ σχετικῆς νομοθεσίας, ὥστε ὁ ἴδιος ὁ ἀρχιεπίσκοπος νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι τόσον ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὅσον καὶ οἱ λοιποὶ συγγραφεῖς τῆς Καινῆς Διαθήκης δὲν ἐγνώριζαν τὴν ὁμορφον, εὐγενὴν, φιλοσοφικὴν ὁμοφυλοφιλίαν ποὺ γνωρίζομεν σήμερα, παρὰ μόνον μίαν εἰδωλολατρικὴν, βάνουσον ὁμοφυλοφιλίαν. Ὡς ἐκ τούτου οἱ θέσεις τῆς Καινῆς Διαθήκης περὶ χριστιανικῆς ἠθικῆς δὲν εἶναι δεσμευτικὲς γιὰ τὴν σημερινὴν ἐκκλησίαν.

Ἐδῶ πρόκειται περὶ ἑνὸς «Χριστιανισμοῦ» ὁ ὁποῖος οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ τὴν Καινὴν Διαθήκην καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ θεοῦ θελήματος. Τοῦτο εἶναι τὸ μεγάλο πρόβλημα πὸ ἀντιμετωπίζομεν καὶ τὸ ὁποῖον ἔχει ὀδηγήσει στὸν ἀποχριστιανισμὸν τοῦ Δυστικοῦ κόσμου. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ὄχι μόνον ἔχουν πλήρην ἄγνοιαν τῶν πραγμάτων τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς, ἐφ' ὅσον στεροῦνται κλασσικῆς παιδείας, ἀλλὰ, ἀκόμη χειρότερον, τετυφωμένοι ἀπὸ τὸν σημερινὸν κόρον ἔχουν υἱοθετήσῃ ὑβριστικὴν στάσιν ἔναντι τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Θεωροῦν ὅτι ἡ γνώμη των ἔχει μεγαλυτέραν ἰσχὺν ἀπὸ τὴν γνώμην καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Οἱ περιοχὲς στὶς ὁποῖες θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἀναφερθῆ εἶναι πάμπολες. Σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς καὶ πείρας ὑπάρχει τὸ αἶσθημα τῆς ἀνωτερότητος τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῶν προγενεστέρων γενεῶν, καὶ ἐπομένως καὶ τῶν αὐτόπτων μαρτύρων πὸ μᾶς παρέδωσαν τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Εὐελπιστῶ ὅμως ὅτι τὰ ἀνωτέρω ὀλίγα λεχθέντα ἀρκοῦν γιὰ νὰ πείσουν περὶ τῆς ἀληθείας καὶ ἰσχύος τῶν τριῶν λέξεων - κόρος-ὑβρις-ἄτη - καὶ γιὰ τὴν ἰδικὴν μας ἐποχὴν. Ἄναμφιβόλως ζοῦμε στὴν ἐποχὴν τοῦ Κόρου καὶ τῆς Ὑβρεως. Ὅμως καὶ τὰ σημεῖα τῆς Ἰατρικῆς ἔχουν ἀρχίσει νὰ διαγράφονται στὸν ὀρίζοντα. Εἴθε ὡς πιστοὶ νὰ συνειδητοποιήσωμεν τὴν πνευματικὴν διάστασιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως σε ὅλον τὴν τὸ βάθος καὶ νὰ ὑποβάλλωμεν τὸν ἑαυτὸν μας συνεχῶς στὸν ἔλεγχον τοῦ Πνεύματος ὥστε νὰ μὴ περιπέσωμεν κι' ἐμεῖς εἰς τὸν κόρον καὶ τὴν ὑβριν.

(Ἀστὴρ τῆς Ἀνατολῆς Ἰούνιος 2006, σελ.183-87)